

100. výročie úmrtia Charlesa Darwina

FILOZOFICKO-SVETONÁZOROVÉ ASPEKTY DARWINOVEJ EVOLUČNEJ TEÓRIE

ONDREJ ONDREJKO, Krajský pedagogický ústav, Banská Bystrica

ONDREJKO, O.: Philosophie-Worldview Aspects of Darwin's Evolutionary Theory. *Filozofia* 37, №. 6, p. 734—738

The paper is dedicated to the one hundredth anniversary of Charles Darwin's death. The author analyzes philosophic-worldview aspects of Darwin's evolutionary theory. The stress is laid on Darwin's evolutionary conception which made it possible for the first time to explain all phenomena of the living nature, including the development of Man, in consistent materialist way. Darwin's theory became one of the chief scientific and philosophic starting points of dialectical-materialist conception of Nature.

V súvislosti s kvalitatívne novým posunom v oblasti biologických výskumov, s revolučnými objavmi a perspektívami možného uplatnenia nových biologických poznatkov v praxi sa často o našej dobe hovorí ako o „storočí biológie“.

Rozhodujúci význam v tomto novom posune biologického bádania a jeho vplyvu na ostatné vedné disciplíny, predovšetkým na filozofiu, mala a má otázka evolúcie, vývoja ako fundament teoreticko-metodologických východísk materialistickej dialektiky v biológii vôbec.

Vývoj ako ústredný, všetko spájajúci problém nielen v biológii sa týka hmoty ako celku — ako to ukazuje princíp vývoja, jedného z dvoch základných princípov dialektického materializmu. V biológii je však vývoj najprístupnejší ľudskému poznaniu.

Evolučná koncepcia práve v tomto vednom odbore je spájaná s menom Charlesa Darwina, ktorého 100. výročie úmrtia si svetová pokroková veda tohto roku pripomína. V Sovietskom zväze je názov darvinizmus používaný ako čestné označenie pre celý odbor evolučnej biológie. Darwin bol bezosporu najvýznamnejším vedcom svojej doby a zakladateľom nielen evolučnej biológie, ale i vedeckej biológie vôbec. Postavil ju na spoľahlivý vedecký základ a jeho najvýznamnejšie dielo *Vznik druhov prirodzeným výberom* je právom považované za začiatok vedeckej biológie.

Tiež klasici marxizmu vysoko hodnotili teoreticky obsah Darwinovej evolučnej teórie. Fridrich Engels napísal, že Darwin zasadil najmocnejší úder metafyzickému chápaniu prírody, keď predložil dôkazy o tom, že celá dnešná organická príroda, rastliny i zvieratá a tým aj človek sú produkty vývinového procesu, ktorý trval milióny rokov.

Darwin mal predchodcov, ako bol Buffon, St. Hilaire a Lamarck.

Napriek tomu jeho dielo vyvolalo odpor, ktorý trval vo vede viac ako päťdesiat rokov a na jeho okraji sa prejavuje aj dodnes. Jeho príčinou neboli dôvody vedecké, ale práve dôsledky pre vedecký a svetový názor a s tým súvisiaci význam politický a ideologický. Jeho myšlienky ukazujú, že vedecký prístup k štúdiu prírody predpokladá, aby sa uvažujúci človek zbavil náboženských predsudkov, aby sa vymanil spod vplyvu jednostrannosti a dogmatizmu rôznych idealistických a metafyzických predstáv. Potvrdil, že ak človek v praxi poznávania vychádza z prírody takej, aká v skutočnosti je, jeho závery sú nevyhnutne materialistické.

Vývojová koncepcia umožnila ako prvá jednotný, prirodzený a materialistický výklad všetkých prírodných javov, vrátane i vývoja človeka a všetkých jeho psychických stránok. Stala sa jedným z hlavných vedeckých a filozofických podkladov pre dialektický materializmus tak, ako to zdôrazňujú klasici marxizmu-leninizmu.

Toto vysvetľuje veľký odpor všetkých síl minulosti, vrátane cirkevných veličín, ktorý sa spočiatku sústredil na snahu o vedecké vyvrátenie nových myšlienok. Neskôr sa odporcovia evolučnej teórie snažili dokázať, že nepatrí do súčasnej vedy, že je zastaralá a prekonaná. Keď ani táto taktika nemala úspech, nastáva tretie obdobie boja proti vývojovej teórii, ktoré je ešte opatrnejšie vo svojom odpore k materialistickému svetonázoru a na Západe trvá dodnes. Napríklad súčasná filozofka v USA Marjorie Green uznáva síce, že prevážná väčšina súčasných biológov prijíma evolúciu tak, ako ju ukázal Darwin — proti tomu sa nedá nič robiť, ale zdôrazňuje, že „je nutné si uvedomiť, že existuje nie veľmi početná, ale presvedčením silná menšina, ktorá ju odmieta. Z tohto dôvodu je preto nutné úvahy o evolúcii obmedziť na čisto odborné otázky a inak sa nimi nenechať ovplyvňovať.“ Je to v súlade s ostatnými antimaterialistickými názormi autorky, ktorá popiera napr. princíp kauzality a kritizuje dokonca aj B. Russella za to, že sa k nemu po niekdajších pochybnostiach vrátil a pod. Je treba si uvedomiť, že podobné názory napriek svojej nepodloženosti sú značne rozšírené medzi buržoáznymi pracovníkmi.

Darwin sám dokazoval, že príčinnú súvislosť nemožno stotožňovať s každou formou objektívnej zákonitosti, hoci za objektívnu formu všeobecnej súvislosti a podmienenosti v procesoch premien živej a neživej prírody — jej vývoja — považoval príčinnú súvislosť. Pomerne presvedčivo ukázal na to, že vo vývine živej prírody sa uplatňuje a svojím spôsobom rozhoduje náhodnosť spolu s nevyhnutnosťou a že náhodnosť je doplňujúcou formou nevyhnutnosti, ktorá vládne vo vývine organického sveta.

Významný je Darwinov filozoficko-svetonázorový prínos i v otázke princípu prírodného výberu ako hybnej sily evolúcie. V prírodnom výbere Darwin videl jednu z hlavných príčin postupného vývoja organizmov a prirodzené vysvetlenie všetkej mnohokrát obdivuhodnej účelnosti

v živej prírode. Aj proti tejto časti Darwinovej teórie sa zdvihol tvrdý ideový boj.

Darwin ukázal, že prírodný výber je pôsobenie všetkých vplyvov vonkajšieho prostredia, ktorého výsledkom je, že buď organizmus zahynie, alebo prežije až do doby, keď sa môže rozmnožovať a vytvorí tak potomstvo, ktorým sa zúčastňuje na ďalšej evolúcii danej línie. Je pochopiteľné, že najväčšie vyhliadky na prežitie majú tie jedince, u ktorých dôjde v dôsledku nejakej dedičnej zmeny — mutácie — k vzniku určitej, aj keď najnepatrnejšej výhodnej vlastností. Dnes vieme, že v každej prirodzenej populácii ktoréhokoľvek druhu živočíchov, rastlín a mikroorganizmov existuje množstvo drobných dedičných výhodných i nevýhodných odchýliek. Ak sa mení okolité prostredie, v ktorom organizmus žije, vedie to k tomu, že pôsobením prírodného výberu sa postupne hromadia v danej línii tie odchýlky, ktoré sú na prežitie výhodné. Tak vznikla napr. väčšia odolnosť voči suchu u sukulentov, odolnosť voči chladu (srst' polárnych živočíchov), teplokrvnosť a pod.

Zdalo by sa, že sa dostávame k rozporu medzi dedičnosťou a premenlivosťou, ktorý je podmienený rozporom medzi novými podmienkami života a starou dedičnosťou. A práve tento rozpor je zrejme základom mnohých procesov vedúcich k zmene — k vzniku nových foriem a koniec koncov aj k vzniku nových druhov. Tým neodmietame dôležitú funkciu iných rozporov v historickom vývoji organizmov. Tento rozpor je však zrejme základný a určujúci a môže tak či onak zahrňovať i rozpory ostatné.

Tento rozpor je však len zdrojom premenlivosti a vývoja. Sám vývoj sa uskutočňuje len v procese pôsobenia prírodného výberu. Faktory vonkajšieho prostredia, s ktorými je organizmus spojený, môžu byť akékoľvek, no pri všetkých podmienkach prebieha prírodný výber vo svojich kvalitatívne rôznych formách a v evolúcii organizmov má vedúcu úlohu. Výber tvorí nové a súčasne likviduje staré, nedokonalé. Cestou prírodného výberu vznikla i charakteristická vlastnosť organizácie všetkých živých bytostí, a to ich prispôsobenosť k určitým životným podmienkam.

Niekedy sa dosť často hovorí o tom, že uznanie tohto rozporu ako hlavnej hybnej sily organizmov obsahuje nebezpečenstvo mechanizmu, pretože je to vraj rozpor vonkajší a nie vnútorný. Toto nebezpečenstvo je skutočne reálne, pokiaľ by sme za hlavný zdroj vývoja považovali rozpor medzi organizmom a prostredím alebo rozpor medzi organizmom a vonkajšími podmienkami života. Tieto rozpory sú skutočne vonkajšie vo vzťahu k organizmu. Majú tiež svoju úlohu vo vývoji, ale považovať ich za hlavné nemôžeme, pretože pokiaľ novovzniknuté podmienky života zostávajú vonkajšími vo vzťahu k organizmu, nemôžu mať ani rozhodujúci vplyv na tento organizmus.

Celá táto koncepcia vychádza z predpokladu, že vznik nových druhov má charakter skoku cestou postupného nahromadenia elementov

novej kvality. Táto otázka bola dlhो predmetom búrlivých diskusií vyvolaných niektorými kritikmi, ktorí vyhlasovali, že Darwinova koncepcia vývoja je antidialektická, plocho evolucionistická, t. j. metafyzická, že odmieta kvalitatívne zmeny vo vývoji a pod. Je všeobecne známe, že Darwin vyhlasoval, že jeho teória potvrdila filozofickú tézu, podľa ktorej „príroda nerobí skoky“. Avšak menej autorov sa zamyslelo nad tým, že Darwin práve tak ako jeho predchodcovia chápal pod „skokom“ nie všeobecný prechod od jedného kvalitatívneho vzťahu k druhému, ale len náhlu jednorázovú zmenu, ktorá bola pre neho totožná s „výbuchom“, teda s tým, čo dnes nazývame skokom typu zvratu ako jednu z foriem skoku ako celku. Keď Darwin objavil, že vo vývoji živej prírody spravidla neexistujú náhle a ostré skoky, urobil záver, že v prírode skoky vôbec neexistujú, pretože, ako bolo už povedané, ide o skok ako všeobecnú formu prechodu len s jednou jeho formou — náhlým zvratom.

Avšak už Marx a Engels odhalili za formou, ktorá bola miestami prispôbená vtedajšej myšlienke evolúcie, živelné materialistický a vôbec nie metafyzický obsah Darwinovej teórie, pretože vieme, že metafyzika buď vôbec odmieta vývoj ako vzostupný pohyb, alebo mu nanajvýš pripisuje len kvantitatívny charakter, napr. rast a zväčšovanie. Darwinova teória je však venovaná práve vyriešeniu problému vzniku druhov, čiže histórii vzniku a vývoja kvalitatívnych systémov v živej prírode.

Ako každá iná vedecká teória, tak aj Darwinovo učenie nie je uzavretým celkom, ale treba ho ďalej rozvíjať a obohacovať práve na jeho správnej a vedeckej podstate. Preto tiež Engels na margo evolučnej teórie Darwina prehlásil, že i keď táto teória ešte v rôznych jednotlivostiach prejde mnohými premenami, predsa len rieši vcelku vo svojej pôvodnej podobe problém vývoja viac ako dostatočne. Vysokého ocenenia sa mu dostalo aj zo strany Marxa, ktorý napísal, že Darwinova práca sa mu hodí ako prírodovedecký základ ním vypracovanej dialektiky spoločenského vývoja.

Ukazuje to okrem iného aj princíp biogenézy, ktorá má svoje určité vývojové fázy. Každá fáza a tým viac každý zo stupňov jedincov, ak nie je výsledkom jednorázovej zmeny, je postupným reťazcom jednotlivých mutácií. Každá dedičná zmena, znamenajúca akýkoľvek pokrok v smere biogenézy, patrí medzi najvýznamnejšie zmeny vôbec z hľadiska prírodného výberu. Vývoj v smere biogenézy je tak najvýznamnejším vývojovým trendom vo fylogénéze organizmov. Jeho vyvrcholením je ľudská spoločnosť, ktorá vo forme integrujúceho sa spoločenského vedomia dosahuje najvyššiu úroveň pohybu hmoty, t. j. psychosociálneho pohybu. Naproti tomu všetky prejavy vnútrodruhového boja sú prírodným výberom ako nepriaznivé (pre zachovanie druhu) postupne eliminované.

To platí znovu v plnej miere i v ľudskej spoločnosti, kde všetko pozitívne, čo ľudstvo v priebehu svojho vývoja, z biologického hľadiska krátko, dosiahlo, je výsledkom tvorivej spolupráce, ktorej sa zúčastňujú stále väčšie skupiny ľudí. Naproti tomu vnútrodruhový boj vo všet-

kých jeho formách, od osobného a skupinového egoizmu až po všetky druhy vojen, vrátane posledných dvoch svetových, mal vždy dôsledky práve opačné.

Ak chceme nakoniec ešte zdôrazniť filozofický a svetonázorový aspekt evolučnej teórie, tak z tohto hľadiska je príkladom leninské hodnotenie Darwinovej evolučnej teórie. Lenin ocenil predovšetkým vedecký význam tejto teórie, píše: „Darwin skoncoval s názorom, podľa ktorého druhy živočíchov a rastlín vôbec netvoría kontinuitu, sú náhodné, „bohom stvorené“ a nemeniteľné a prvý postavil biológiu na úplne vedecký základ tým, že zistil premenlivosť druhov a kontinuitu medzi nimi.“ (3, s. 309) Tak ako Marx a Engels, aj Lenin ukázal na revolučný význam evolučnej teórie, a to nielen v rámci samej biológie a prírodných vied, ale aj v širších svetonázorových a sociálnych súvislostiach.

Už sám fakt, že okolo evolučnej teórie sa rozpútal taký ostrý ideový boj, svedčí o tom, ako konštatoval Lenin, že darvinizmus nie je iba novátorskou teóriou, ale má aj svetonázorový význam. Svetonázorový boj okolo otázky evolúcie pokračuje aj dnes s nezmenšenou intenzitou, hoci bojové línie sa značne posunuli, pretože reakčná, predovšetkým klerikálna ideológia bola nútená pod tlakom vedy ustúpiť. Myšlienka evolúcie sa dokonca ocitla uprostred tábora klerikálnej ideológie vyjadrenej svojsky vo filozofickom systéme Teilharda de Chardina. Jeho názor a ani jeden zo súčasných špecifických evolučných názorov si nemôžu robiť nárok na to, aby boli celistvou a všestrannou teóriou vývoja.

Podstatná zmena úrovne teoretických poznatkov v biológii odhaľuje z nového hľadiska principiálny význam Leninovej filozofickej analýzy evolučnej teórie. Pod tlakom vedeckých faktov buržoázni ideológovia ustúpili síce evolučnej teórii pri riešení špecifických otázok, ale o to viac zosilnili svoje útoky proti materialistickej dialektike, a preto práve v tomto smere treba neustále zdôrazňovať vedeckosť a filozofický a dialektikomaterialistický význam Darwinovho učenia.

LITERATÚRA

1. ČÍŽEK, F.: B. Engels a biologická evolučná teória. Biologické listy. 1972, č. 2.
2. ČÍŽEK, F.: Současná biologie, světový názor a Ch. Darwin. Nová mysl. 1959, č. 12.
3. ENGELGARDT, V. A.: Problém života v súčasnej prírodovede. In: Lenin a současná přírodověda. Praha 1972.
4. ENGELS, F.: Dialektika přírody. Bratislava 1963.
5. SMAEGANZEN, I. I.: Faktory evoljucii. Izd. „Nauka“. 1968.